

РЕЧОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

MATERIAL EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Пачколіна В.А., студентка III курсу
7 факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кириченко К.С., студентка III курсу
7 факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Селівьорова М.Р., студентка III курсу
4 факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто питання щодо особливостей інституту речових доказів у кримінальному провадженні. Він має велике значення, адже дозволяє встановити всі обставини, які підлягають доказуванню, а також визначити винуватість або невинуватість особи. Перелічено підстави для віднесення матеріального об'єкта до числа речових доказів, а також ознаки, які серед інших видів доказів. Виокремлено обставини, за яких найчастіше виявляються предмети, які можуть бути речовими доказами. Наведено нормативну базу функціонування речових доказів у межах кримінального провадження. Речові докази є незамінними, проте у статті розповідається про виняток із загального правила. Проаналізовано приклад із судової практики Верховного Суду щодо визнання речових доказів і допущення їх до кримінального провадження. Зафіксовано межу між випадками, коли речові докази є прямими та непрямыми у кримінальному провадженні. Окреслено механізм процесуального оформлення залучення речового доказу до матеріалів кримінального провадження відповідно до чинного українського законодавства. Розглянуто шляхи отримання речових доказів із залученням різних суб'єктів кримінального провадження. Доведено, що принцип законності має найбільш велике значення під час вилучення речових доказів та інших процесуальних дій, пов'язаних з отриманням матеріальних носіїв відомостей, що мають юридичне значення для кримінального провадження та встановлення фактів суспільно небезпечного діяння. Окрема увага приділена питанню щодо вилучення речового доказу за допомогою такої процесуальної дії, як тимчасовий доступ до речей і документів.

Основна мета статті полягає в тому, що саме речові докази виступають «німими свідками», що «не мають можливості» навмисно спотворювати відображені на них сліди вчинення злочину. У результаті проведення аналізу легального визначення поняття «речові докази» можна дійти висновку, що вживання законодавцем терміна «матеріальні об'єкти» замість терміна «предмети» більш точно виражає змістову складову частину цього словосполучення, оскільки є більш широким порівняно з терміном «предмети».

Ключові слова: речові докази, кримінальне провадження, доказування, процесуальне оформлення доказів, матеріальні об'єкти.

The article considers the question of the special aspects of the institute of material evidence in criminal proceedings. It is important because of opportunity to establish all the circumstances to be proved, as well as to determine the guilt or innocence of the person. The grounds for classifying a material object as a hard evidence are listed, as well as features that are among other types of evidence. The circumstances under which items that may be material evidence are most often identified are singled out too. The normative base of functioning of material evidences within the limits of criminal proceedings is resulted. Material evidence is irreplaceable, but the article describes an exception to the general rule. An example from the case law of the Supreme Court on the recognition of material evidence and their involvement in criminal proceedings is analyzed. The boundary between cases when material evidence is primary and derivative in criminal proceedings is fixed. The mechanism of procedural registration of involvement of material evidence in the materials of criminal proceedings in accordance with the current Ukrainian legislation is outlined. The ways of obtaining material evidence with the involvement of various subjects of criminal proceedings are considered. It has been proved that the principle of legality is of the utmost importance in the seizure of material evidence and other procedural actions related to the receipt of material media that have legal significance for criminal proceedings and the establishment of facts of socially dangerous acts. Particular attention is paid to the issue of seizure of material evidence through such procedural action as temporary access to things and documents.

The main purpose of the article is that it is material evidence that act as "dumb witnesses" who "do not have the opportunity" to intentionally distort the traces of the crime reflected on them. Analyzing the legal definition of "material evidence", we can conclude that the use of the term "material objects" by the legislator instead of the term "objects" more accurately expresses the semantic component of this phrase, as it is broader than the term "objects".

Key words: material evidence, criminal provision, proof, procedural formalization of proof, material objects.

Відповідно до ч. 1 ст. 98 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям учинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, зокрема і предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності й інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок учинення кримінального правопорушення [1]. Однак варто мати на увазі, що співвідношення доказів матеріального походження та змісту поняття «відомості», що міститься в наведеній дефініції, має складний характер. Докази такого виду, як речові, є інформаційно-правовою структурою, що дозволяє відокремити факти, що мають значення для конкрет-

ного кримінального провадження, від інших відомостей [2]. Отже, термін «речові докази» охоплює матеріальні об'єкти, які в межах кримінального провадження допомагають у доказуванні чи спростуванні вини особи. Речові докази також можуть використовуватися для встановлення специфічних ознак злочину. Вони можуть вказати на зв'язок злочинця з місцем учинення злочину, відобразити на собі умови, за яких відбувалася подія, ознаки знарядь, належність певній особі, якщо цей факт має значення для розслідування, різними передачами речовин між ними. Аналіз речових доказів може використовуватися для спонукання до зізнання обвинуваченого, виправдання невинуватих, перевірки алібі, а також забезпечити просування розслідування. Варто зазначити, що правильно та вчасно виявлені речові докази в разі вчинення кримінальних правопорушень мають велике значення.

Згідно із ч. 1 ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ із погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з погляду достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення. Належність речових доказів характеризує лише їхній зміст і не стосується процесуальної форми, вона виступає відображенням наявності причинно-наслідкового зв'язку як об'єктивного між подією кримінального правопорушення та матеріальним об'єктом, який в її результаті був створений, використаний або набув певних фізичних властивостей, що мають значення для кримінального провадження [3, с. 127]. Допустимість речових доказів відображає процесуальну можливість їх використання для встановлення вказаного зв'язку, тобто характеризує не зміст речових доказів, а їхню процесуальну форму, у зв'язку із чим визначається дотриманням правил, передбачених законом [4, с. 14]. Достовірність речових доказів доцільно розглядати як процесуальну властивість, що відображає відповідність їхнього змісту об'єктивній дійсності та придатність на основі такої відповідності використовуватися для встановлення фактів й обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Достатність характеризує не лише кількісну, але й якісну сторону сукупності доказів, відображає придатність сукупності доказів для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Речовими доказами може бути будь-що – від масивних до мікроскопічних предметів, що виступають частиною злочину та вилучаються з місця події під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, як-от огляд, обшук. Зважаючи на всі джерела інформації, виявлені під час розслідування (зізнання, свідчення, відеоспостереження тощо), речові докази відіграють особливо цінну роль, адже вони безпосередньо існують в об'єктивній дійсності. Коли речові докази визнані та належним чином оброблені, вони можуть розкрити достовірну інформацію про кримінальне правопорушення, що розслідується. Речові докази не можуть бути помилковими, вони не можуть лжесвідчити; вони також не можуть бути повністю відсутніми на місці вчинення кримінального правопорушення, помилитися може тільки особа, що здійснює їхню інтерпретацію. Цінність навіть найбільш ретельно відібраних та збережених доказів може бути втрачена, якщо процесуальні вимоги щодо їх перевірки, передачі й оцінки не дотримуються належним чином. Отже, органам та посадовим особам, що беруть участь у кримінальному провадженні, треба неухильно дотримуватися принципів законності та верховенства права в роботі з матеріальними доказами.

До речових доказів можна відносити гроші, цінності й інші речі, нажиті кримінально протиправним шляхом, проте вони будуть лише підтвердженням факту кримінального правопорушення, у цьому разі їхні індивідуальні ознаки не матимуть значення. Як приклади речових доказів можна назвати зброю і боєприпаси, відбитки пальців, сліди інструментів, шин і відбитки взуття, волосся, волокна, скло, фарбу й інші сліди. Речові докази можуть розглядатися як прямі – такі, що вказують на реальні факти й деталі події. Непрямі докази дозволяють зробити висновок про злочин та підтвердити гіпотези слідчих і прокурорів у межах конкретного кримінального провадження. Отже, у кримінальному процесі речовими доказами можуть виступати об'єкти з різними параметрами і властивостями (вага, розмір, обсяг, стан, колір тощо), що безпосередньо стосуються досліджуваних подій, фактів, які мають значення для кримінального провадження, а також які пройшли стадію протокольної фіксації і процесуального оформлення відповідно до Кримінального процесуального кодексу України.

Унікальність речових доказів серед інших видів доказів можна підкреслити наведенням ознак, які їх вирізняють. По-перше, це матеріальний характер об'єкта, тобто здатність речі-об'єкта мати такі властивості, які сприяють відображенню матеріальних слідів на місці злочину і подальшій їх протокольній фіксації, спрямованих на їх визнання як речових доказів. Матеріальний характер об'єктів можуть становити: факти стану, системи, здатні до саморегулювання (біологічні істоти й автоматичні пристрої); спеціально створені носії інформації тощо. Другою ознакою речових доказів є наявність об'єктивного зв'язку з подією злочину, адже тільки в цьому разі вони можуть слугувати засобами, спрямованими на встановлення фактичних обставин справи. Наступна ознака – це здатність предмета сприяти встановленню наявності або відсутності тієї чи іншої ознаки злочину – підтверджувати, спростовувати або ставити під сумнів логічні обґрунтування, висновки про існування фактів (обставин), що мають значення у кримінальному провадженні. Ще одна ознака речових доказів – незамінність, тобто речовий доказ створюється самим фактом учиненого злочину, і якщо він втрачається або пошкоджується під час розслідування, не можна створити такий самий об'єкт, що його замінить. В основі даної ознаки лежить розуміння того, що жоден матеріальний предмет-об'єкт за своєю природою не може мати цілком тотожного двійника, що має схожі характерні особливості та специфічні риси. Речові докази тим і відрізняються, наприклад, від документів-доказів, адже зміни, що відбуваються з першими, безпосередньо пов'язані із кримінальним правопорушенням і не можуть бути відтворені заново, а документи формують інтерес суб'єктів кримінального процесу в аспекті думок, закріплених на матеріальному об'єкті. Вони можуть неодноразово відтворюватися у змісті конкретного різновиду акта. Однак загальне правило про незамінність речових доказів має виняток. Він полягає в можливості приєднання до матеріалів кримінального провадження похідних речових доказів – зліпків, копій слідів у разі неможливості вилучення з місця події, обшуку та залучення оригіналів предметів.

Для визнання об'єктів матеріального світу речовими доказами і використання їх у доказуванні у кримінальному провадженні вони мають відповідати певним процесуальним вимогам, однією з яких є належне процесуальне оформлення факту отримання стороною кримінального провадження матеріального об'єкта. У зв'язку із цим важливо наголосити на тому, що оформлення процесу отримання речових доказів без складання відповідних процесуальних документів є неправомірним, оскільки це не забезпечує достатніх гарантій достовірності отриманої інформації [5, с. 66].

Порядок процесуального оформлення речових доказів залежить від суб'єкта та способу їх отримання. Ця ознака визначає коло осіб, що мають повноваження щодо ухвалення рішення про долю речових доказів, зокрема й щодо вибору місця їх зберігання та умов їх отримання, виходячи із критеріїв безпеки та можливості подальшого використання у кримінальному провадженні. Із цього питання є практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, який у постанові від 24 жовтня 2018 р. у справі № 733/249/16-к указав, що предмет після огляду визнають речовим доказом і долучають до кримінального провадження мотивованою постановою (ухвала), якою створюється особливий правовий режим поводження із предметом у кримінальному провадженні. Джерелом фактичних даних / відомостей стосовно речових доказів є протокол огляду предмета [6].

Отже, речові докази є ефективним знаряддям для забезпечення об'єктивності процесу доказування. Ці, часто малопомітні, «добропорядні свідки» є досить об'єктивними, неупередженими й непідкупними, їх не можна «заякати» (хіба що знищити), вони стійкі та «невибагливі», а вустами фахівців можуть говорити красномовніше, гучніше і переконливіше багатьох інших доказів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 13. Ст. 88.
2. Крицька І.О. Речові докази у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 261 с.
3. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 626 с.
4. Боруленков Ю.П. Допустимість доказательств: время перемен? *Уголовное судопроизводство*. 2013. № 3. С. 13–18.
5. Гмирко В.П. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристики, класифікація : конспект проблемної лекції. Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2002. 64 с.
6. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 жовтня 2018 р. у справі № 733/249/16-к (провадження № 51–3848км18) *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77459293>.